

Lengyelne Boldog Ilona

*SELLŐ A PECSÉTTYŰRŰN,
avagy hogyan került szép Melusina a magyar királynék fürdőszobájába?*

Írásom címét az 1960-70-es években felkapott szerző, Berkes András félig krimi, félig kémregény bestsellerétől kölcsönöztem. Ma már csak arra emlékszem a könyvből, hogy a végére megkerül a címben idézett sellős pecsétgyűrű. Ígérem, hogy előadásom végére szintén megleljük az ominózus ékszert.

Az alcím szintén magyarázatra szorul. Amikor a diósgyőri vár felújítása után először végigmentem a vár termein, az utolsóban régi, kedves ismerősömré bukkantam. A királynék fürdőszobáját szép Melusina képe díszítette. Be kell vallanom, hogy ma már hiába keressük ezt a képet, egy másik fürdőzést ábrázoló dekoráció van a helyén. Ti. Lovász Emese főregész asszony folyamatosan változtatja a berendezési tárgyakat, de egy másik Melusinára utaló tabló még mindig megtalálható az egyik földszinti helyiségben.

Előadásom megírására főleg ez a kép ösztönzött, hiszen tini koromban talákoztam először szép Melusina történetével Ráth-Végh valamelyik gyűjteményében. Mivel az egyetemes és magyar történelemből ez az egyik kedvenc időszakom, nevezetesen a lovagkor, a keresztes hadjáratok, katona-szerzetes rendek, illetve az Árpád-házi királyok kora, ezért sok neves történész e tárgyban írt könyvét forgattam. Az inspiráció harmadik forrását utazási élményeim jelentik. Az előadásban szereplő helyszínek egy részét bejártam, s ezen élmények hatására kerekedett egész-szé mindaz, amit most el fogok mesélni

Az előadás első része valóban mese: szép Melusina legendája. A második rész leszámazottainak viselt dolgairól szól a keresztes hadjáratok idején. A harmadik részben pedig elmondom, miként került egyik úkunokája a magyar királynék koszorújába.

I. Szép Melusina legendája

Mint tudjuk, már az ókortól kezdve az előkelők és uralkodói családok szívesen származtatták familiájukat valamilyen istenségtől, vagy természetfeletti lény-

től, esetleg totemállattól. A magyarok az Árpád-házi királyokat a turul nemzetségből eredeztették, de előfordult hattyú, medve és oroszlán is egyes családok felmenői közt.

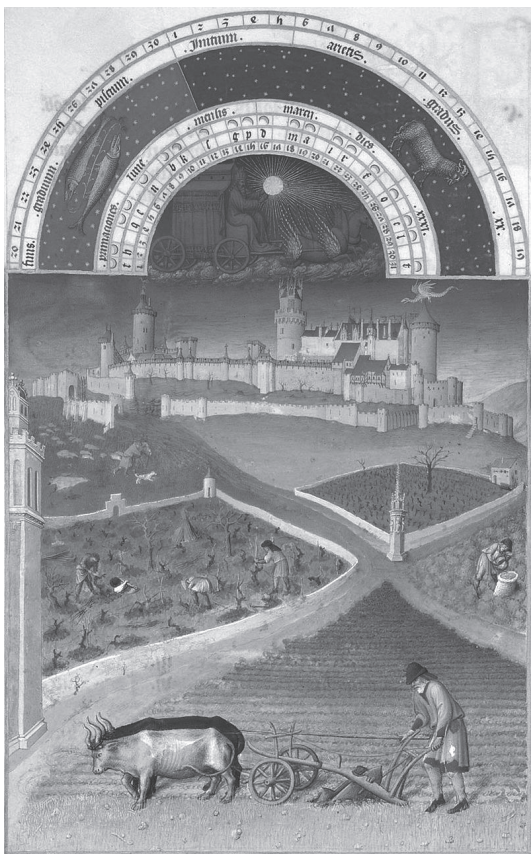
A Melusina legenda egészen az Artúr mondakörig nyúlik vissza. Elinas skót király feleségül vett egy szépséges tündért, és a frigyből három leányuk született. Egyikük volt Melusina. Évek múlásával megromlott a viszony apa és leányai között, ezért a király a család nőnemű tagjait Avalon szigetére száműzte. A lányok sem maradtak adósok a válasszal, és fogságba vetették a papát. Ez már sok volt a tündéri mamának, kiszabadította a férjét, s a lányokat megátkozta. Melusina igen különleges büntetésben részesült: szombatoként elveszti emberi formáját, és deréktól lefelé hal, vagy kígyó (1. kép) farkat növeszt. Ilyen formájában azonban ember nem láthatja, és ha mégis kitudódna titka, örökre el kell hagynia az emberek világát. (Vö. Lohengrin).

1. kép - Julius Hübner: Melusine

Szegény Melusina szomorúan bolyongott Bretagne erdeiben, amikor összetalálkozott Poitiers hercegének daliás unokaöccsével, Rajmondinnal, aki épp vadászatról tért haza. A fiatalok egymásba szerettek, és hamarosan meg is ülték a lakodalmat. Az ara egyetlen kikötése az volt, hogy minden szombaton bezárkózhasson a szobájába, és ilyenkor férjje nem lát-

hatja. Megépítették Lusignan várát, ahonnan a család neve is ered. Telt-múlt az idő, boldogan éltek, közben tíz gyerekük is született, amikor Rajmondint egyszerre mardosni kezdte a kíváncsiság ugyan mit művel az asszony, amikor bezárkózik? Titokban lyukat fúrt az ajtón, s a következő szombat bekukucs-kált, hogy meglesse a feleségét. Szeme elé tárult, amint Melusina egy dézsa vízben fürdik, hosszú haját fésülgeti, miközben kígyófarkával a vizet paskolja. Lusignan urában meghűlt a vér, de nem szólt semmit az asszonynak, csupán magában füstöltött. Egyszer aztán valami családi vita során Melusina a férje helyett fiai pártjára állt, ekkor a gróf nem bírta türtőztetni magát, s fejéhez vágta, hogy hazug kígyó. Az asszony egyszerre sárkánnyá változott, és éles sikoltások közepette kirepült a torony ablakán, s eltűnt az éjszakában. Mindazonáltal gondja volt a családjára: ha váratlan haláleset, vagy más tragédia történt, előtte három nappal felbukkant, és a vár felett jajongva figyelmeztette leszármazottait. (2. kép) Ez a kép látható a diósgyőri vár egyik földszinti termében, amelyet Berry herceg óraskönyvéből nagyítottak ki.

2. kép - Berry herceg óraskönyvének részlete

Melusinát, miután tíz gyermeke előkelő családokkal kötött házasságot, sok középkori nemesi és uralkodói család ősanynának vallhatta. Többek között a Luxemburgok (Zsigmond magyar és János cseh király), valamint leszármazottjuk, Berry hercege. A franciák közül természetesen a Lusignanok, az Anjouk, sőt még II. Henrik és Aquitániai Eleonóra révén a Plantagenetek is, akinek a Lusignanok hűbéresei voltak.

II. Melusina-utódok a II. és III. keresztes hadjárat idején

A keresztes háborúk tulajdonképpen az első európai gyarmatosításnak tekinthetők. Nyugat-Európában ugrásszerűen megnőtt a népesség, nemcsak a paraszti rétegekben, hanem a nemesség szintjén is. Az örökösödési jog a birtokok felaprózódását megakadályozandó, csupán az elsőszülött fiút ismerte el örökösnek. A további gyerekek sem a címre, sem a vagyona nem tarthatták igényt. Belőlük lettek a kóbor lovagok, vagy lézengő ritterek.

A szentföld felszabadítása, a zarándokok védelme jó ürügyül szolgált, hogy a vagyontalan keresztes lovagok karddal szerezzenek maguknak hírnevet, és nem utolsó sorban vagyont és birtokot. Az első keresztes hadjárat (1098) ilyen szempontból igen eredményes volt. Hatalmas területeket hódítottak el az egymással civakodó muszlim törzsektől, és önálló kis fejedelemségeket alapítottak rajtuk. A legfontosabb,

3. kép - A szentföldi keresztény államok (internet)

és legnagyobb a Jeruzsálemi királyság volt, amelyet a Balduin dinasztia birtokolt. Ettől északra, a mai Törökország és Szíria területén volt az Antiochiai hercegség, az Edesszai örgrófság, a Tripoliszi grófság, és Kilikiai Örmény fejedelemség (3. kép). Hatalmas várakat építettek, ahol a frissen alakult katonaszerzetes rendek lovagjai védték a fontos katonai és kereskedelmi útvonalakat. (templomosok és ispotályosok)

Működött is a rendszer körülbelül ötven éven át, amikor is egy tehetséges és karizmatikus vezetőnek, Szaladin szultánnak sikerült egységbe forrasztani az addig megosztott muszlim törzseket. (4. kép)

4. kép - Szaladin szultán

A fényűző keleti életmódot átvett, elpuhult, hatalmi harcokba bonyolódott keresztény vezetők egyre másra szenvedtek vereséget a szultán hadaitól, s váraik is kezdtek az ellenség kezére kerülni. 1146-ban hirdeti meg Szent Bernát a második keresztes hadjáratot, amelynek vezetője VII. Lajos francia király, valamint híres-hírhedt felesége, Aquitániai Eleonóra. Ez a hadjárat nemhogy eredményeket nem hozott, hanem egyenesen botrányba fulladt, köszönhetően Eleonóra extravagáns viselkedésének. Minden esetre újabb, pénz- és hataloméhes lovagok érkeztek velük a Szentföldre.

Ekkor jelenik meg a színen történetünk két fontos szereplője a francia királyi pár kíséretében: Lusignani Guidó és Chatilloni Rajnald lovagok.

Ekkoriban a Jeruzsálemi királyság súlyos nehézségekkel küszkö-

dött. Tehetséges és becsületes királya, a leprás IV. Balduin, meghalt. Az ő uralkodása alatt béke honolt a Szentföldön, minkét fél tartotta magát az egyezséghez. Ez most véget ért, azonnal megindult a harc a hataloméért. A szép, de tehetségtelen és jellemte-

5. kép - Lusignani Guidó

len Lusignani Guidó (5. kép) úgy gondolta, házassága révén megszerzi magának a trónt, ezért feleségül kérte Balduin húgát, Sybillát, aki éppen akkor özvegyült meg. Alattvalói vitatták az új király legitimitását, és rokon Chatilloni Rajnald, és a templomos lovagok nagymestere lett, mindkettő buzgó híve a muszlimokkal való leszámolásnak.

Rajnald azért tartott a keresztesekkel a Szentföldre, mert valamilyen gaztett miatt menekülnie kellett Franciaországból. A gátlástalan férfi azonnal felismerte a kínálkozó lehetőséget, amikor megismer-

te az ifjú, özvegy Antiochiai hercegnét, Constanciát, és azonnali feleségül vette. Ezáltal nemcsak Antiochia trónját szerezte meg, hanem előkelő rokonságra is szert tett. Constancia anyai ágon rokona volt Lusignani Guidó jeruzsálemi királynak. Sógorságba került Manuel bizánci császárral is, mivel Mária császárné a felesége féltestvére volt. (6. kép)

6. kép - I. Komnénosz Mánuel császár és felesége Antiochiai Mária

Rajnald és Constanca házasságából egy kisleány született, aki a keresztségben a Chatillon Ágnes nevet kapta. Azonban nem sokáig tartott a boldog gyermekkor. Apját nyughatatlan természete újabb és újabb rablóportyákra sarkallta, míg végül rajtavesztett valami marhalopáson, s a muszlimok fogságába került. Persze ez volt a legkisebb vétke, sokkal inkább gyűlölték a muzulmán szent helyek (Mekka és Medina) fenyegetése, és a Vörös-tenger mellékének fosztogatása miatt. Összesen 16 évet töltött tömlöc-ben, míg végül csillagászati összegért kiváltották. Az eltelt évek alatt felesége meghalt, árván maradt kislányát Manuel császár vette magához a bizánci udvarba, az antiochiai trónra pedig Ágnes egyik féltestvérét ültették. A trón nélkül maradt Rajnald azonban új feleség, és birtok után nézett. Ismét szerencséje volt, ezúttal Kerak várának úrnője özvegyült meg, így a lovag a Jeruzsálemi királyságban kötött ki. Kerak vára (7. kép) nagyon fontos stratégiai helyen épült, s a második legnagyobb kereszties vár volt Kerak de

7. kép - Kerak vára, ma a jordániai Al Karakban található

Chevallier után. Itt vezettek azok a katonai és karavánutak, amelyek összekötötték Egyiptomot Szíriával. A vár birtoklója megakadályozhatta az összeköttetést a két muzulmán terület között. Rajnald igazi rablólovag módjára a karavánokat kezdte fosztogatni. Kegyetlensége még akkori mércével mérve is rendkívülinek számított. Kedvenc kivégzési módja a feljegyzések szerint, hogy a foglyot letaszították a vár faláról, de előbb egy faládát ácsoltak a feje köré, hogy esés közben ne törjön össze a koponyája. Az így ösz-

szereződött szerencsétlenek sokáig szenvedtek a falak alatt, míg a halál meg nem váltotta őket kínjaiktól.

Chatilloni Rajnald időközben elkövette azt a megbocsáthatatlan vétkeket, hogy lecsapott a vára alatt elhaladó egyik karavánra, mellyel Szaladin húga is utazott. A hercegnőt várába hurcolta és fogságba vetette. A szultán hiába kérte hűgának szabadon bocsátását, Rajnald válasza sem méltatta. Ezzel a fegyverszünet a keresztiesek és muszlimok között összeomlott. Szaladin hatalmas sereget gyűjtött össze, és megüt-

8. kép - Hattini csata

között a keresztiesekkel, fényes győzelmet aratva Hattinnál. A harc során fogságba esett a templomos nagymester, Lusignani Guidó és Chatilloni Rajnald. Guidó és a nagymester éltek a szultán megkegyelmezett, de Rajnaldnak a szájhagyomány szerint saját kardjával csapta le a fejét (8. kép).

A hattini vereség után nem sokára Jeruzsálem is Szaladin kezére került.

Szegény Chatillon Ágnes most lett csak igazán árva. A bizánci udvarban még a nevét sem tarthatta meg. Az itteni szokásoknak megfelelően Ágnes a latin keresztény hitről áttért az ortodox vallásra, s az új keresztségben az Antiochiai Anna nevet kapta.

III. Béla királyunk házassága

Amíg a nyugati királyságok kereszties hadjárato-
kat vezettek a Szentföld felszabadítására, Magyarországon többé-kevésbé békés országépítés folyt.

Természetesen minden trónváltás során fellángoltak a pártharcok, és ellenjelölt uralkodókban sem volt hiány, melyeket a bizánci és német szomszédok támogattak. Szerencsére az Árpád-háziak ebben az időben igen tehetséges vezetőket adtak az országnak, akik úrrá lettek a nehézségeken. Szent László után Könyves Kálmán, majd II. Géza nyugalmat teremtett az időnként fellángoló trónviszályok után. Géza – hogy egyensúlyt teremtsen kelet és nyugat között – elsőszülött fiát német hercegnővel jegyezte le, míg a másodszületett Bélát küldte Manuel császár udvarába. Mellékesen szólva Manuel Szent László unokája, Piroska (Iréne) fia volt. Eggyel több oka volt rá, hogy ácsingózzon a magyar királyság délkeleti területeire.

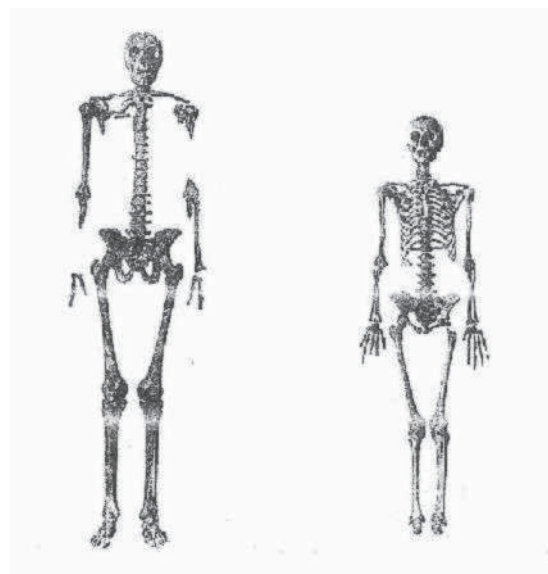
Mivel Manuelnek nem volt fiú örököse, Bélának ígérte a birodalmát, és eljegyezte vele a leányát. Béla át is tért az ortodox hitre, s a keresztségben az Alexiosz nevet kapta. Neveltetése minden tekintetben megfelelt az uralkodókkal szembeni elvárásnak. Közben azonban Manuelnek fia született a második házasságából, így az lett a bizánci trón várományosa. Béla a jegyességét a császár lányával felbontották, de ha már ott volt a császárné unokahúga, Antiochiai Anna, hát feleségül adták a magyar herceghez. Béla bátya, III. István csupán tíz évet uralkodott, és utód nélkül halt meg. Ismét megindult a küzdelem a koronáért, ezúttal Béla, és öccse, Géza között. Gézát az anyja, a nemesek és a papság is támogatta, attól féltek ugyanis, hogy Bélával a bizánci befolyás és az ortodoxia fog erősödni. Béla kemény harcok árán megszerezte a trónt, de nem hagyta, hogy Manuel gyámkodjon felette, sőt inkább nyugat felé igyekezett orientálódni, ami valószínűleg Anna francia gyökereinek köszönhető. 23 évig kormányozta az országot, és elmondhatjuk, hogy ő volt Árpád-házi királyaink közül az egyik legtehetségesebb, legműveltebb és legrátermettebb uralkodó. Anna, amíg élt mindenben támogatta. Házasságukból hét gyermek született, akikből kettő trónra is került. Béla országzászlásának 13. évében megözvegyült, feleségét a székesfehérvári bazilikában temették el.

Anna halálát követően Béla ismét megnősült, ezúttal a francia király nővérét Capet Margitot vette feleségül. Tíz évig, Béla haláláig, a francia kulturális be-

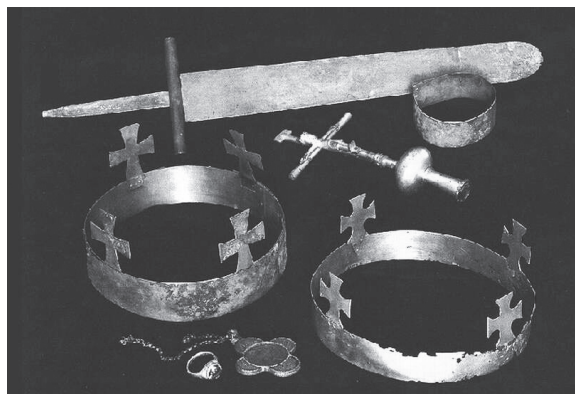
folyás tovább erősödött az országban. Egyrészt behívták a cisztercita szerzeteseket, akik tanítottak, és megalapozták a közigazgatás írásbeliségének elterjedését. Másrészt követték a királynét új udvarába az építőmesterek, kőfaragók, akik templomokat, rendházakat építettek a román stílust lassanként felváltó gótikus irányzat szerint. Béla az esztergomi királyi palota felújítását is velük végeztette. Jöttek az udvarba francia nemesek is, akiktől az udvari népek felcsipegették a lovagi kultúra morzsáit.

IV. Sellő a pecsétgyűrűn

Béla, a halálát közeledni érezvén, meghagyta alattvalóinak, hogy testét szeretett felesége, Anna mellé helyezték a székesfehérvári bazilikába. A török dúlás, a labanc hadak a királyi sírokat sem kímélték. A béke éveiben a magyar rendek sem törődtek hajdani uralkodók sírjának rendbetételével. Az 1848-as szabadságharc nemzeti érzelmű vezetői kezdeményezték a székesfehérvári bazilika királysírjainak feltárását. A sírok felnyitásakor azt tapasztalták, hogy a csontvázakat egy közös sírba dobálták, lehetetlen azonosítani azokat. Egy félreeső helyen azonban találtak két háborítatlan szarkofágot. A nagyobbikban egy 50 év körüli 190 cm magas, erőteljes dalia csontváza volt, a kisebbikben pedig egy 30-35 év közötti nő nyugodott, akiről megállapították, hogy több gyermeket hozott világra (9. kép). Mindkettő fején halotti koro-

9. kép - Székesfehérvári bazilika egy félreeső sírjának csontváza (internet)

10. kép - A sírban talált leletek

na. A férfi kezeiben kard, jogar illetve egy korpusz, nyakában lánc keresztet szimbolizáló medállal, ujjain két gyűrű, az egyik ún. méreggyűrű. A nő ujján lévő gyűrűn pedig ott díszelgett az őszanya, Melusina képe. A régészek hivatalosan a mai napig III. Béla és Antiochiai Anna sírjának tartják a leleteket. (10. kép)

De nézzük meg a királyi maradványok további sorát. A csontok sokáig heverték a Nemzeti Múzeum raktárába. Török Aurél, kiváló antropológusunk, hiába próbált az Akadémiától és az országgyűléstől pénzt szerezni a maradványok méltó temetésére, erre vala-

hogly soha nem találtak forrást. Végül a kiegyezés után, Ferenc József – megkoronázása alkalmából – saját költségére eltemettette „úgymond” elődeit a Mátyás templom egyik oldalhajójába. (11. kép) Ma a sírmlékek a Nemzeti Múzeumban tekinthetők meg.

A Mátyás templomot az ezredforduló táján renoválták, és felnyitották a királyi pár sírmlékét is. Csontjait az antropológusok újra megvizsgálták, és a mérések alapján el lehetett készíteni az arckonstrukciókat (12. kép) Anna arca szelíd, kedves nőt sejtet, nem hiába ragaszkodott Béla hozzá. A férfi arc megdöbbentő hasonlóságot mutat Szent László hermájának erősen stilizált arcával. Ma már tudjuk, hogy a herma készítője nem ismerhette sem Lászlót, sem Bélát, ugyanis az első herma tönkrement. Ez a második herma az 1400-as és 1500-as évek fordulóján keletkezett, valószínűleg László király váradi szarkofágjának faragványa alapján. A két arcot nézve büszkék lehetünk daliás Árpád-házi királyaink nemes turáni vonásaira, melyhez kiváló katonai erények és az ország bölcs vezetésének képessége társult.

12. kép - III. Béla és Chatillon Anna arckonstrukciói

11. kép - III. Béla és Anna királyné sírja